

Ομάστε τις έντονες διαμαρτυρίες που προκάλεσε η κατάργηση της επετηρίδας στη μέση εκπαίδευση πέρυσι; Ποια ήταν η μόνιμη επώδυνος διαμαρτυρούμενη; Η έλλειψη εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση ότι θα τηρήσει τις υποσχέσεις της - ότι δηλαδή θα θεσμοθετήσει ένα πράγματι αδιάβλητο σύστημα εξετάσεων για την επιλογή των καθηγητών στη μέση εκπαίδευση. Ένας εκπαιδευτικός εξέφρασε εύστοχα τη διάχυτη καχυποψία: «Πώς να εμπιστευθούμε σε αυτή τη χώρα τέτοια συστήματα;» (βλ. «Τα Νέα», 22.8.97).

Η κρίσιμη λέξη είναι «εμπιστοσύνη». Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι το πιο σημαντικό εμπόδιο για έναν μεταρρυθμιστή είναι ακριβώς η έλλειψη εμπιστοσύνης, η αμοιβαία καχυποψία, μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης, η οποία εκ παραδόσεως χαρακτηρίζει τη νεοελληνική κοινωνία. Η καχυποψία μάλιστα έχει πάρει τόσο έντονες διαστάσεις στις ημερες μας, ώστε να διαπερνά ακόμη και συνηθισμένες σχέσεις οικονομικής συναλλαγής μεταξύ των ατόμων. «Προσέξτε την εταιρεία που σας βάζει πετρέλαιο» - παραλαμβάνουν κάθε χειμώνα οι εφημερίδες. «Μπορεί να σας κλέβουν». Σε αυτή τη χώρα ποιον να εμπιστευθείς;

Οι ελίτ που απασχολούνται με τα κοινά - κυρίως οι πολιτικές και συνδικαλιστικές ηγεσίες - γνωρίζουν βέβαια ότι δεν τους εμπιστεύονται οι πολίτες και γι' αυτό μιλούν συνέχεια περί «αδιαποψίας». Μόνο που δεν αντιλαμβάνονται ότι ακριβώς αυτή η φλυαρία περί αδιαποψίας μειώνει περισσότερο την αξιοπιστία τους, στο μέτρο που δεν μεταφράζεται σε αντίστοιχη πρακτική. Η συνέπεια είναι ότι βαθαινει περισσότερο η καχυποψία, εντελίζεται ακόμη και η ορθή διάγνωση του προβλήματος.

Πάρτε για παράδειγμα τις συνεχείς αλλαγές του φορολογικού συστήματος. Τροποποιείται διαρκώς, επί το πολυπλοκότερον. Ο στόχος της κυβέρνησης είναι σαφής: να γεμίσουν τα δημόσια ταμεία. Ο στόχος των φορολογουμένων είναι επίσης σαφής: να αποφεύγουν τη φορολογία, όπου και όπως μπορούν. Προσέξτε τον φαύλο κύκλο: το κράτος διαπι-

Ο κ. Δημήτριος Β. Παπουλιάς είναι πρόεδρος του ΔΣ του ΟΤΕ και καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο κ. Χαρίδημος Κ. Τσοούκας είναι αναπληρωτής καθηγητής του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Οι μεταρρυθμιστές και το δίλημμα του φυλακισμένου

των Δ. Β. ΠΑΠΟΥΛΙΑ και Χ. Κ. ΤΣΟΥΚΑ

“ Γνωρίζουν ότι δεν τους εμπιστεύονται οι πολίτες και γι' αυτό μιλούν συνέχεια περί «αδιαποψίας»

στώνει τη μεγάλη έκταση της φοροδιαφυγής και θεσπίζει όλο και περισσότερους κανόνες: οι φορολογούμενοι, βλέποντας ότι το κράτος παντοίω τρόπω προσπαθεί να τους φορολογήσει, προσπαθούν να αποκρύψουν το εισόδημά τους φοροδιαφεύγοντας, με συνέπεια το κράτος να επιτείνει τις φοροεπισπρακτικές του προσπάθειες κ.ο.κ. Το ελληνικό κράτος στα μάτια του πολίτη είναι ευνοϊκοκρατικό, απρόβλεπτο και εν τέλει ληστικό: ο Έλληνας πολίτης στα μάτια του κράτους είναι εξαρχής ύποπτος φοροδιαφυγής.

Πρόβλημα εμπιστοσύνης

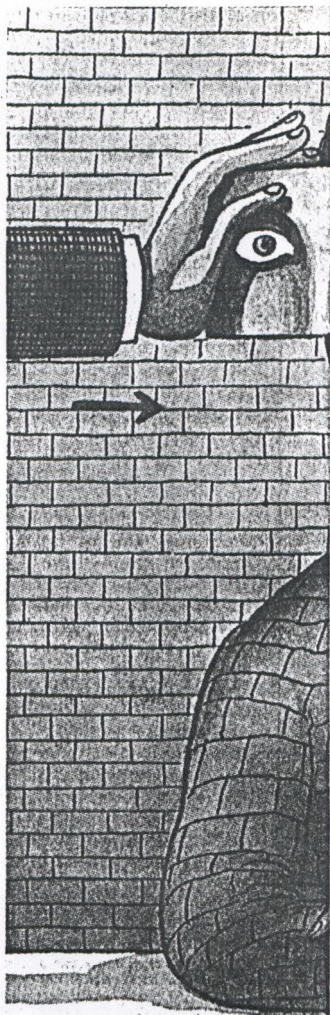
Στην καρδιά του φαύλου κύκλου της φοροδιαφυγής είναι το Δίλημμα του Φυλακισμένου. Πολύ απλά: κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να πληρώσει ή να μην πληρώσει πλήρως τους φόρους του. Αν όλοι αποφασίσουν να πληρώσουν τους φόρους τους, τότε όλοι ωφελούνται, αφού αυξάνονται τα δημόσια έσοδα, άρα και τα χρήματα για δημόσιες δαπάνες από τις οποίες όλοι έχουν όφελος. Πώς ξέρουμε όμως ότι όντως όλοι θα πληρώσουν; Αν υπήρχε ένας μηχανισμός ο οποίος θα επέβαλλε αυτή τη συμφωνία, τότε δεν θα υπήρχε πρόβλημα. Δυστυχώς τέτοιοι μηχανισμοί δεν υπάρχουν όμως, με συνέπεια να είναι πλεονεκτικό για ένα άτο-

μο να μην πληρώσει τους φόρους του ενόσω οι άλλοι πληρώνουν, αφού με τον τρόπο αυτό και θα έχει αυξημένο ατομικό εισόδημα και θα επωφεληθεί από τα αυξημένα, χάρη στους φόρους των άλλων, δημόσια έσοδα. Όταν όλα τα άτομα το συνειδητοποιήσουν αυτό, τότε, ορθολογικός σκεπτόμενα, θα τείνουν να αποκρύπτουν φορολογητέο εισόδημα, με συνέπεια να δημιουργείται ο φαύλος κύκλος που περιγράψαμε.

Το Δίλημμα του Φυλακισμένου (εφεξής ΔΤΦ) εξηγεί πολλές κοινωνικές δυσλειτουργίες, καθ' όση η επίλυση του διλήμματος αυτού είναι η βάση του κοινωνικού συντονισμού. Τα παραδείγματα από τη σημερινή Ελλάδα αφθονούν. Γιατί να καταταγώ στον στρατό αφού αφενός θα καταταγούν άλλοι, αφετέρου μπορώ να μείνω για λίγα χρόνια ανυπότακτος και αργότερα να εξαγοράσω τη θητεία μου; Με παρόμοια συλλογιστική: γιατί να αποπληρώσω το δάνειο στην ΑΤΕ αφού μπορώ, με τα κατάλληλα μέσα, να πιέσω το κράτος να μου το χαρίσει; Γιατί να κοπιώσω να δώσω εξετάσεις στο πανεπιστήμιο, αφού μπορώ να εγγραφώ σε κάποιο ίδρυμα της αλλοδαπής και στη συνέχεια να επιδιώξω τη μετεγγραφή μου; Παρόμοιως: γιατί να μην προσπαθήσω να μπω με μέσον στο Δημόσιο; Γιατί να πληρώσω την κλήση της Τροχαίας; Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε δια μακρόν, αλλά είναι ήδη αντιληπτό τι εννοούμε.

Το πρόβλημα του κοινωνικού συντονισμού είναι τελικά πρόβλημα εμπιστοσύνης. Το άτομο δεν εμπιστεύεται ότι άλλα άτομα θα ενεργήσουν σύμφωνα με το δημόσιο συμφέρον. Το ΔΤΦ επιλύεται με αμοιβαίο επωφελή τρόπο εφόσον δημιουργηθεί εμπιστοσύνη μεταξύ των συμβαλλομένων - εφόσον δηλαδή πεισθούν τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες ότι οι κρατικές πρωτοβουλίες προσπαίζουν το δημόσιο συμφέρον.

Σε μια κοινωνία υψηλής εμπιστοσύνης, ηθικές κυρώσεις (π.χ. η ντροπή, η δυσφήμιση) αρκούν για την ενθάρρυνση επιθυμητών συμπεριφορών. Επιπλέον, ευνοείται η αυθόρμητη συνεργασία, με συνέπεια να μειώνεται η ανάγκη για κρατικό παρεμβατισμό προκειμένου να αποτραπεί ή να διορθωθούν ανέντιμες συμπεριφορές, άρα μειώνεται έτσι και το κόστος ελέγχου ανέντιμων συμπεριφορών. Αντιθέτως, σε μια κοινωνία χαμηλής εμπιστοσύνης, η αυθόρμητη συνεργασία καθίσταται δύσκολη (αφού δεν υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ των συναλλασσομένων), αυξάνοντας έτσι την ανάγκη κρατικού παρεμβατισμού μέσα από τη θέσπιση όλο και πιο πολύπλοκων κανόνων και διαδικασιών, προκειμένου να εντοπιστούν και να τιμωρηθούν ανέντιμες συμπεριφορές, άρα αυξάνεται έτσι και το αντίστοιχο κόστος ελέγχου. Σκεφθείτε λ.χ. ότι σε μια ευνομούμενη χώρα, όπου

θα απούσαζε το ρουσφέτι, δεν θα υπήρχε η ανάγκη για όργανα όπως το ΑΣΕΠ. Σε μια χώρα χαμηλής εμπιστοσύνης, όπως η Ελλάδα, χρειαζόμαστε ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, προκειμένου να ελέγχεται η νομιμότητα των προσλήψεων υπαλλήλων στον δημόσιο τομέα.

Υπέρβαση της καχυποψίας

Το πρόβλημα σε μια κοινωνία χαμηλής εμπιστοσύνης δεν είναι όμως μόνο το κόστος ελέγχου ανέντιμων συμπεριφορών, είναι επιπλέον το γεγονός ότι η ανάγκη για κρατικό παρεμβατισμό, προκειμένου να αποτραπεί ανέντιμες συμπεριφορές, συνοδεύεται από την καχυποψία προς τον μεταρρυθμιστή, ο οποίος αποπειράται να αλλάξει το ανεπιθύμητο σε όλους στάτους κβο.

«Συνήγορος του Πολίτη» είναι πλέον μια θεσμική πραγματικότητα στην Ελλάδα. Πρόκειται για μια υπηρεσία επικεφαλής της οποίας τοποθετήθηκε ο καθηγητής Νικηφόρος Διαμαντούρος και που υπάγεται στο υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Διοίκησης. Ο νέος αυτός για τη χώρα μας θεσμός είναι το αντίστοιχο του Ombudsman στη Σουηδία και του Mediateur στη Γαλλία. Ρόλος του είναι να παρεμβαίνει ανάμεσα στον πολίτη και στο κράτος εκεί όπου εντοπίζονται φαινόμενα κακοδιοίκησης.

Ως τώρα τα φαινόμενα αυτά αποτελούσαν εσωτερικά ζητήματα της δημόσιας διοίκησης: η αντιμετώπισή τους είχε τον χαρακτήρα εσωτερικού ελέγχου για το αν κάποιος συγκεκριμένος υπάλληλος άσκησε ορθά ή πλημμελώς τα καθήκοντά του όσον αφορά αιτήματα οποιουδήποτε πολίτη.

Ο τελευταίος είχε - και εξακολουθεί να έχει - τη δυνατότητα να προσφύγει στα δικαστήρια σε περίπτωση που θεωρεί ότι αδικείται. Φυσικά οι περισσότεροι πολίτες αποφεύγουν τη χρονοβόρο και δαπανηρή αυτή οδό. Ο

Ο κ. Δημήτριος Δημητράκος είναι καθηγητής της Πολιτικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Οι πολίτες και ο συνήγορός τους

του Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

“ Η ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών αποτελεί μέτρο πολιτιστικής ανάπτυξης και δημοκρατικής επιδοκτικότητας ενός κοινωνικού συνόλου

«Συνήγορος του Πολίτη» παρέχει τη δυνατότητα υποστήριξης των δικαιωμάτων του πολίτη αποφεύγοντας τη δικαστική περιπέτεια και πηγαινόγιας πιο πέρα από έναν απλό διοικητικό έλεγχο.

Η «πελατειακή» πολιτική

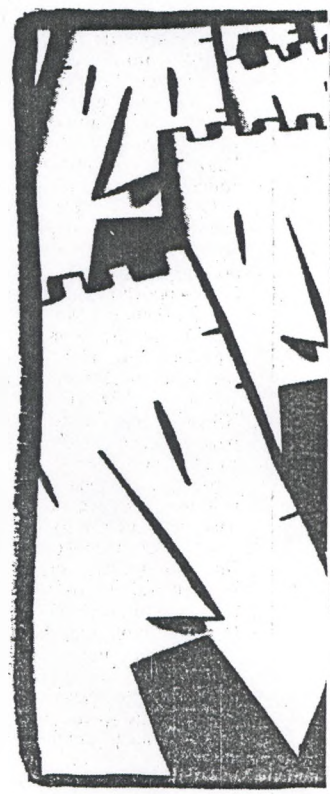
Ο νέος αυτός για τον τόπο μας θεσμός δεν είναι ένα απλό εργαλείο στα χέρια του υπουργού Εσωτερικών για να ελέγχει καλύτερα τους υπαλλήλους του. Έχει μεγάλη σημασία η ύπαρξή του για τη λειτουργία της δημοκρατίας, από τη στιγμή που η τελευταία δεν νοείται μόνον ως έκφραση της βούλησης των πολιτών αλλά και ως σύστημα μέσα στο οποίο διασφαλί-

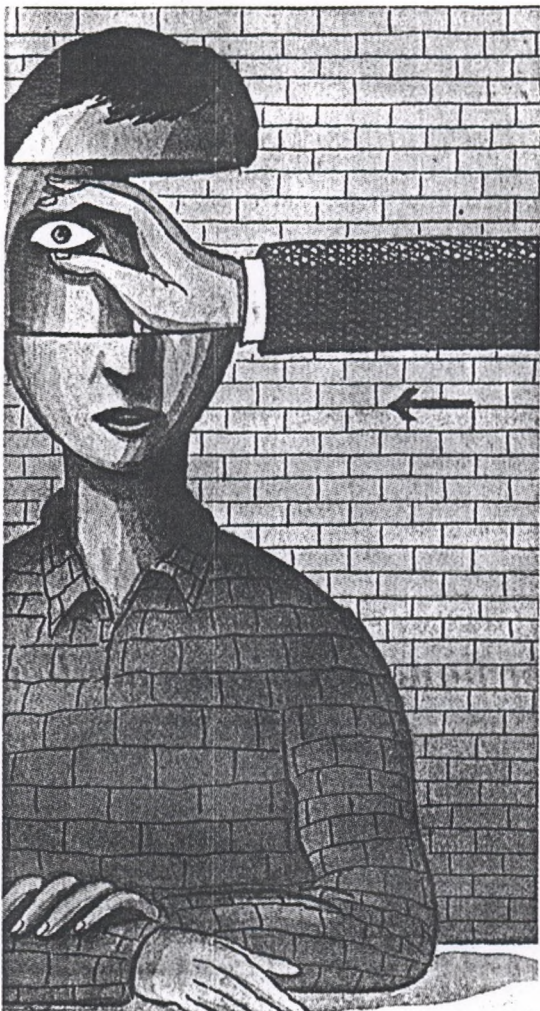
ζεται η απρόσκοπτη άσκηση των δικαιωμάτων των τελευταίων.

Από νομική άποψη, αυτά τα δικαιώματα διασφαλίζονται μέσα από το Σύνταγμα. Το πρόβλημα όμως δεν είναι μόνο νομικό. Είναι και - κυρίως - πολιτικό, διότι έχει να κάνει με τη σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών. Το Σύνταγμα παρέχει δικαιώματα στον πολίτη, όμως συχνά αυτά παραβιάζονται από το κράτος, ενώπιον του οποίου ο πολίτης είναι ανίσχυρος. Συχνά λέγεται ότι ο Έλληνας πολίτης δεν ενδιαφέρεται για τα δικαιώματά του και έχει μοναδικό μέλημα την ικανοποίηση των αιτημάτων του - νόμιμα ή παράνομα - τα οποία διοχετεύει στον Βουλευτή του.

Τα αιτήματα αυτά αποτελούν αντικείμενο συναλλαγής μεταξύ

πολιτεψή και ψηφοφόρου. Και φυσικά η «πελατειακή» αυτή πολιτική πρακτική κάθε άλλο από υγιής είναι. Νοσηρή είναι επίσης και η ροπή προς την παρανομία πολλών πολιτών, καθώς και οι εξαγγελίες δημοκοπικών παροχών εκ μέρους των κυβερνώντων. Τα φαινόμενα αυτά μάς είναι εξαιρετικά οικεία: είναι το ρουσφέτι, ο λαϊκισμός, οι παράνομες καταλήψεις. Είναι απότοκα της αδυναμίας - συχνά της απελπισίας - του πολίτη μπροστά στο κράτος που μπορεί να μην τον αδικεί πάντα, έχει όμως τη δυνατότητα να παραβιάζει συχνά τα δικαιώματά του. Και αυτό συμβαίνει από τη στιγμή που το κράτος είναι πολύ ισχυρότερο από την κοινωνία πολιτών, η οποία είναι καχεκτική και ανανήκτικη στη χώρα μας.

συνάγεται αξιόπιστα από τη διάγνωση των τωρινών του προβλέσεων - δεν μπορείς να το εμπιστευθείς.

Η εμπιστοσύνη όμως, όπως είναι γνωστό ενώ εύκολα γκρεμίζεται, δύσκολα επεδώνεται. Πώς λ.χ. να πεισθεί ο Έλληνας ότι αυτό το κατά παράδοσιν και εκ συστήματος πελατειακό, αναξιοκρατικό, ερασιτεχνικό και ανυπολόγιστο κράτος είναι πράγματι σε θέση να αυτομεταρρυθμιστεί; Οι καινούριες ρυθμίσεις δεν έχουν ευνοϊκό χαρακτήρα ή ιδιότυπη κίνητρα; Θυμηθείτε τα λόγια του εκπαιδευτικού: «Πώς να εμπιστευθώ με σε αυτή τη χώρα τέτοια συστήματα.»

Το πρόβλημα, με άλλα λόγια, της μεταρρύθμισης δεν είναι τεχνικό, αλλά πρωτίστως πολιτικό: ρηθικέλευθες μεταρρυθμίσεις προσπαθούν να μεταβάλουν μια νοοτροπία δεκαετιών. Συγχρόνως, η υφιστάμενη νοοτροπία ωθεί τα άτομα να ερμηνεύουν τις νέες μεταρρυθμίσεις με παραδοσιακό τρόπο, να τις εντάσσουν δηλαδή στα παλαιά συμφοραζόμενα της κρατικής συμπεριφοράς και λειτουργίας - όθεν και η διαίωσις της καχυποψίας. Το ερώτημα παραμένει: «Γιατί να σας εμπιστευθώμε.»

Το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα, κατά συνέπεια, για να επιτύχει, πρέπει πρωτίστως να αλλάξει τη συμφοραζόμενα (context), το πλαίσιο αναφοράς μέσα από το οποίο τα άτομα ερμηνεύουν τις μεταρρυθμίσεις. Δεν είναι λοιπόν μόνο το περιεχόμενο μιας μεταρρύθμισης που είναι σημαντικό αλλά και το πώς προλαμβάνεται από αυτούς που αφορά - εξ ου και η σπουδαιότητα της συμβολικής διάστασης που έχουν οι μεταρρυθμίσεις.

Πώς αλλάζει ένα ιστορικό διαμορφωμένο ερμηνευτικό πλαίσιο αναφοράς; Πώς δημιουργούνται νέα συμφοραζόμενα, μια νέα δυναμική, μια νέα νοοτροπία; Ο μεταρρυθμιστής καθίσταται αξιόπιστος και κατά συνέπεια τον εμπιστεύονται οι πολίτες, όταν κατέχει αυτό που ο Μπουρντιέ ονομάζει «συμβολικό κεφάλαιο». Το τελευταίο δημιουργείται όταν η συμπεριφορά

του μεταρρυθμιστή ανακλά τις αξίες του. Αυτό συμβαίνει όταν ο μεταρρυθμιστής είναι σε θέση (α) να δεσμεύεται και (β) να τηρεί τις δεσμεύσεις του. Η συμπεριφορά αυτού του είδους παράγει εμπιστοσύνη και συνεισφέρει στην επίλυση του ΔτΦ με αμοιβαία επωφελή τρόπο.

Για ποια θέματα και σε ποιες αξίες μπορεί να δεσμευθεί ένας μεταρρυθμιστής; Είναι θέμα ιδεολογίας, ασφαλώς. Στην ελληνική περίπτωση είναι όμως τόσο θεμελιώδη τα προβλήματα, που αν καταφέρει το κράτος να συμπεριφέρεται όπως ένας υπεύθυνος πολίτης, θα είναι ήδη μέγας επίτευγμα. Αυτό σημαίνει ότι η κρατική συμπεριφορά πρέπει να εκφράζει έμπρακτα τις αξίες του κράτους δικαίου, της αξιοκρατίας, του επαγγελματισμού, της διοικητικής επάρκειας και σταθερότητας, της προβλεψιμότητας, της οικονομικής αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας, της διαφάνειας και της εντιμότητας.

Όλα αυτά είναι αυτονόητα, πλην όμως η κρατική ρητορική σπανίως συμβαδίζει με την πρακτική - η αδράνεια των παραδοσμένων πρακτικών και νοοτροπιών τείνει να κυριαρχεί. Η δυσκολία δεν έγκειται βέβαια στη διατύπωση αυτών των αξιών αλλά στη συνειδητοποίηση ότι η μη τήρησή τους ζημιώνει πολλαπλώς το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα. Μέσα στη δίνη των καθημερινών προβλημάτων, την κληρονομία του παραδοσιακού τρόπου κρατικής συμπεριφοράς και την εξουθένση του κομματικού συμφέροντος είναι εύκολο για μια μεταρρυθμιστική κυβέρνηση να αποπροσανατολισθεί και να αρκωθεί στην απλή διαχείριση του στάτους κβο. Θυμηθείτε το «εγώ απλώς προεδρεύω!»

Η ως τώρα πορεία του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος της κυβέρνησης Σημίτη επιτρέπει και αισιοδοξία και απαισιοδοξία. Ας αρχίσουμε με τα καλά νέα. Η δημιουργία του ΑΣΕΠ, η θερμοποίηση ελεγκτικών σωμάτων στη δημόσια διοίκηση, το ασυμβίβαστο μεταξύ ανάληψης θέσεως στον δημόσιο τομέα και

βουλευτικής υποψηφιότητας, οι Χάρτες Δικαιωμάτων των Πολιτών στις ΔΕΚΟ, η πρόσληψη επαγγελματικών διευθυντικών στελεχών στον δημόσιο τομέα με κριτήρια αγοράς, η εισαγωγή μεριών ΔΕΚΟ στο χρηματιστήριο κλπ. είναι σαφείς προσπάθειες μιας μεταρρυθμιστικής κυβέρνησης να επιδιώξει την αυτοδέσμευσή της, προσκαλώντας έτσι τους πολίτες να κρίνουν τη συμπεριφορά της με βάση αυτές τις δεσμεύσεις.

Σαν τον Οδυσσέα που δέθηκε στο καράτι, το κράτος γνωρίζει ότι είναι επιρρεπές σε παλαιοκομματικούς πειρασμούς και με τις ανωτέρω πολιτικές δένει τον εαυτό του στον ιστό της αξιοκρατίας και της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Με τον τρόπο αυτό δημιουργεί βαθμίδων τις συνθήκες για τη δημιουργία ενός νέου πλαισίου αναφοράς, συντιθέμενο από εκσυγχρονιστικές αξίες.

Η ανυποληψία του κράτους

Υπάρχουν όμως και δυσάρεστες εξελίξεις, που μειώνουν την πειθώ του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος. Μια κυβέρνηση λ.χ. η οποία επαγγέλλεται την εξυγίανση των ΔΕΚΟ πώς εξηγεί την αποτυχία του σχετικού προγράμματος στην Ολυμπιακή το οποίο αυτή η ίδια εισήγαγε το 1994; Μια κυβέρνηση η οποία πασχίζει να βάλει σε τάξη τα δημόσια οικονομικά πώς είναι δυνατόν να μεροληπεί, απαλλάσσοντας συγκεκριμένους συνεταιρισμούς και εταιρείες από χρέη τους προς το Δημόσιο; Όταν το κράτος στέλνει στη φυλακή έναν ορκιστή του, τι εικόνα προβάλλει στους πολίτες όταν χρωστάει στον εαυτό του μεγάλο μέρος από αυτά που του ορκίζονται;

Σε όλα αυτά τα παραδείγματα το κράτος εμφανίζεται να μην τηρεί τις δεσμεύσεις του, με συνέπεια να επιτείνει την ήδη υπάρχουσα έλλειψη εμπιστοσύνης στις πολιτικές του, διακυβέρνησης έτσι τον φαύλο κύκλο. Ακόμη χειρότερα, επιτελείται έτσι η ίδια η έννοια του εκσυγχρονισμού και αυτοϋπονομεύονται, ευθύς εξαρχής,

άλλες ορθές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες. Είναι προτιμότερο να ζημιωθεί το κράτος βραχυπρόθεσμα από τη μη εξόφληση χρεών προς αυτό, παρά να χαρίζεται μέρος των χρεών - μακροπρόθεσμα να κριτηρία και την εξέλιξη της, η εμμονή στις αξίες της ένταξης οικονομικής συμπεριφοράς στέλνει μηνύματα και διαμορφώνει τη κριτική με τα οποία οι πολίτες ερμηνεύουν τις υπόλοιπες κρατικές πρωτοβουλίες.

Κύριο λοιπόν μέλημα του μεταρρυθμιστή πρέπει να είναι η συνέπεια στις αξίες του και η συνακόλουθη συσκόρευση «συμβολικού κεφαλαίου». Κάτι τέτοιο είναι βέβαια συνάρτηση, σε μεγάλο βαθμό, της κυβερνητικής συνείδησης και ιδεολογικής ομοιογένειας. Κυβερνήσεις που δεν έχουν αποκρυσταλλώσει μια συνεκτική ιδεολογία για το πώς βλέπουν την κοινωνία και την εξέλιξη της, κυβερνήσεις που ανακλούν περισσότερο εσωκομματικούς συσχετισμούς και λιγότερο ιδεολογικές προτεραιότητες τείνουν να είναι ασυνεπείς - εκπέμπουν αντιφατικά μηνύματα.

Συμπεράσμα: ρηθικέλευθες τομές, για να επιτύχουν, πρέπει να αναδεικνύουν την κατάλληλη συμβολιστική. Το ήθος των μεταρρυθμιστών να συνάδει με το νεωτερικό πνεύμα, το οποίο ευαγγελίζονται. Η συμπεριφορά τους να είναι έμπρακτη έκφραση των αξιών τους. Να συσσωρεύουν συμβολικό κεφάλαιο μέσα από την ισοθέτηση δεσμεύσεων και την τήρησή τους. Να καθοδηγείται η συμπεριφορά τους από την αρχή της εξυπηρέτησης του δημόσιου συμφέροντος και όχι επιμέρους συμφερόντων. Το κράτος να δίνει πρώτο το παραδείγμα υπευθύνων συμπεριφοράς προσώπου ζητήσεσι από τους πολίτες να κάνουν το ίδιο. Εν ολίγοις, να αναδεχθεί το κράτος την ευθύνη της αποδείξεως ότι αξίζει να το εμπιστευτούν οι πολίτες.

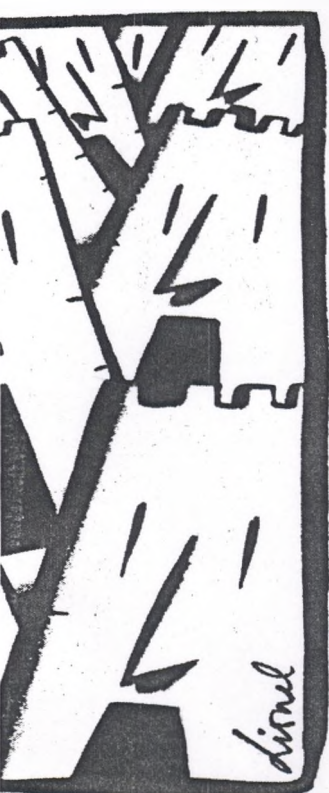
Μόνον όταν αυτά συμβούν, θα αρχίσει να δημιουργείται ένα νέο ερμηνευτικό πλαίσιο, μια κουλτούρα υψηλής εμπιστοσύνης. Μόνον έτσι υπάρχει ελπίδα να κερδίσει το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα την έξωθεν καλή μαρτυρία - την πεποίθηση των πολιτών ότι πράγματι κάτι αλλάζει.

Με άλλα λόγια, σε μια κοινωνία χαμηλής εμπιστοσύνης, το πρόβλημα δεν είναι μόνο ότι οι άνθρωποι δεν εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον αλλά, πολύ περισσότερο, ότι δεν εμπιστεύονται ούτε τον μεταρρυθμιστή. Αν και υπάρχουν πολλά προβλήματα που όλοι συμφωνούν ότι πρέπει να αντιμετωπισθούν, η μεταρρύθμιση θεωρείται από τους ενδιαφερομένους περισσότερο επικίνδυνη - η λύση εμπνέει περισσότερο φόβο από τα ίδια τα προβλήματα!

Από την ως τώρα ανάλυση προκύπτει ότι το πλέον θεμελιώδες πρόβλημα για τους μεταρρυθμιστές στην Ελλάδα, σήμερα, είναι η υπέρβαση της χρόνιας καχυποψίας των πολιτών προς τις κυβερνητικές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες. Για τον μέσο πολίτη, η κρατική συμπεριφορά είναι καιροσκοπικά ιδιότροπη: τι θα κάνει το κράτος αύριο δεν

Να αναδεχθεί το κράτος την ευθύνη της αποδείξεως ότι αξίζει να το εμπιστευτούν οι πολίτες

Εχει μεγάλη σημασία η ύπαρξη του νέου θεσμού για τη λειτουργία της δημοκρατίας από τη στιγμή που η τελευταία δεν νοείται μόνον ως έκφραση της βούλησης των πολιτών αλλά και ως σύστημα μέσα από το οποίο διασφαλίζεται η απρόσκοπτη άσκηση των δικαιωμάτων τους

Τι είναι όμως η κοινωνία πολιτών;

Η κοινωνία πολιτών είναι ο νοητός χώρος στον οποίο πραγματοποιείται η συναίνεση σε μια δημοκρατική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, είναι ένας ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στο κράτος και στον πολίτη και συγχρόνως σφαίρα εκούσιας συμμετοχής του σε ένα πολιτικό και πολιτιστικό σύνολο. Στην κοινωνία πολιτών περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων οι επαγγελματικές, οικονομικές και πολιτιστικές οργανώσεις, αλλά και τα πολιτικά κόμματα, τα σχολεία, τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Το αντιστήριγμα που αποτελεί η κοινωνία πολιτών ως προς το κράτος παίζει ένα διπλό ρόλο. Από τη μια μεριά ο ρόλος αυτός είναι ανταγωνιστικός προς το κράτος. Ο πολίτης έχει δικαιώματα οφειλόμενα σ' αυτόν από το κράτος και η κοινωνία πολιτών είναι ο χώρος μέσα από τον οποίο μπορεί να τα διεκδικήσει αποτελεσματικά. Στο πλαίσιο της κοινωνίας πολιτών ο πολίτης παύει να είναι ένα απομονωμένο και παροπλισμένο άτομο στο έλεος του κρατικού Λεβιάθαν. Από την άλλη μεριά ο ρόλος της κοινωνίας πολιτών ως προς το κράτος είναι

συμπληρωματικός και επικουρικός. Το δημοκρατικό κράτος έχει ανάγκη από μια ανεπτυγμένη κοινωνία πολιτών στην οποία δρουν υπεύθυνοι και ενήμεροι πολίτες οι οποίοι έχουν επίγνωση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους.

Με την έννοια αυτή η ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών αποτελεί μέτρο πολιτιστικής ανάπτυξης και δημοκρατικής επεκτατικότητας ενός κοινωνικού συνόλου: όσο πιο ανεπτυγμένη είναι η κοινωνία πολιτών τόσο πιο σημαντικές, πολυποίκιλες, αλλά και ρεαλιστικές είναι και οι αξιώσεις των μελών της από το κράτος και τόσο πιο ανεπτυγμένο και περίπλοκο είναι το δίκτυο διασυνδέσεων ανάμεσα στα τμήματα που την αποτελούν από τη μια μεριά και στο κράτος από την άλλη, καθώς και το πλέγμα αμοιβαίων ανταλλαγών και αμοιβαίων εγγυήσεων.

Στην Ελλάδα και στο εξωτερικό

Αντίθετα, όσο πιο ισχνή είναι η κοινωνία πολιτών έναντι του κράτους τόσο θα επικρατεί η «πελατειακή» σχέση μεταξύ ψηφοφόρου και πολιτευτή. Υπό τις συνθήκες αυτές το άτομο φροντίζει να εξυπηρετηθεί προνομιακά, παρακάμπτοντας τη νόμιμη οδό - όχι διότι τα αιτήματα είναι πάντα παράνομα, αλλά διότι η νόμιμη οδός συνεπάγεται άκαρη και ανώφελη ατομική σύγκρουση με τα αρμόδια όργανα

Εκεί είναι που ο θεσμός του «Συνήγορου του Πολίτη» μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά αποφεύγοντας το κόστος μιας τέτοιας σύγκρουσης. Το έργο όμως που αναλαμβάνει ο καθηγητής Διαμαντούρος δεν είναι εύκολο. Η δυσκολία στη λειτουργία αυτού του νέου θεσμού στη χώρα μας συνίσταται στο ότι δεν έχει πίσω του το υπόβαθρο μιας ανεπτυγμένης κοινωνίας πολιτών. Σε χώρες όπως η Βρετανία, η Γαλλία, η Ολλανδία ή οι Ηνωμένες Πολιτείες, το δημοκρατικό κίνημα ήταν συνυφασμένο με ανεπτυγμένες κοινωνίες πολιτών. Το αποτέλεσμα ήταν να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα του πολίτη στις χώρες αυτές όχι μόνο νομικά αλλά και πολιτιστικά κατά κάποιον τρόπο. Ο πολίτης σ' αυτές τις χώρες έχει την προσδοκία - μια προσδοκία που εκτρέφει η πολιτιστική του παράδοση - ότι τα δικαιώματά του έχουν πρακτικό αντίκρισμα και δεν υπάρχουν μόνο «στα χαρτιά». Και αυτό οφείλεται στην πολιτική παράδοση που συνδέεται με την απόκτηση αυτών των δικαιωμάτων. Τα τελευταία δεν παραχωρήθηκαν

από αυθέντες προς υποτελείς, αλλά αναγνωρίστηκαν από την κεντρική εξουσία ως ανήκοντα αυτονόητα στον πολίτη.

Το ίδιο δεν ίσχυε στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία έγινε κράτος μετά από έναν αγώνα για εθνική ανεξάρτηση, που σήμανε πριν απ' όλα τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους με δημοκρατικούς θεσμούς. Η κοινωνία πολιτών δεν έπαιξε τον ενεργό ρόλο που έπαιξε στα εθνικά κινήματα της Γερμανίας ή της Ιταλίας. Το κράτος ήταν εξαρχηγός και παρέμεινε υπερτροφικά ανεπτυγμένο απέναντι στον πολίτη, που παρέμεινε ηπικόος του: ατίθασος ενίοτε, αλλά παρ' όλα αυτά υπήκοος.

Θα ήταν αφελές να περίμενε κανείς να αλλάξει αυτή μας η πολιτική κουλτούρα με την εισαγωγή του θεσμού του «Συνήγορου του Πολίτη». Μπορεί όμως να συμπληρωθεί ένα μεγάλο κενό δημιουργώντας ένα διάυλο επικοινωνίας του κράτους με την κοινωνία πολιτών. Μπορεί ακόμη ο θεσμός αυτός να συμβάλει στην αναβάθμιση της ποιότητας της δημοκρατίας στη χώρα μας, εφόσον μέσα από αυτόν - και με την προϋπόθεση ότι θα του επιτραπεί να λειτουργήσει ορθά - δοκιμάζεται ο βαθμός υπευθυνότητας τόσο του πολίτη όσο και του κράτους.